
Saeid Abedpour

TRADICIJA MESNEVIHANSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI¹

Rezime

Mesnevi-ye Manawi Mevlana Dželaluddina Belhija, poznatija kao Rumijeva Mesnevija, jedno je od najvažnijih književnih ostvarenja islamske gnoze odnosno tesavvufa. Ovo izvanredno djelo imalo je temeljnu ulogu u širenju gnostičko-sufijske misli i prakse, te su, zato, kroz različite epohe, napisani brojni komentari *Mesnevije*. U dosadašnjim istraživanjima povijesti bosanskohercegovačke duhovnosti uloga i položaj ovog djela nisu obrađeni na zadovoljavajući način, te će ovaj tekst pokušati da se ukratko pozabavi važnošću tradicije *Mesnevije* i mesnevihanstva u Bosni i Hercegovini.

Mesnevi-ye Manawi Mevlana Dželaluddina Belhija, poznatija kao Rumijeva *Mesnevija*, jedno je od najvažnijih književnih ostvarenja islamske gnoze odnosno tesavvufa. Ovo izvanredno djelo imalo je temeljnu ulogu u širenju gnostičko-sufijske misli i prakse, te su, kroz različite epohe, napisani brojni komentari *Mesnevije*. U dosadašnjim istraživanjima povijesti bosanskohercegovačke duhovnosti uloga i položaj ovog djela nisu

---

¹ Pod mesnevihanstvom (masnawikhani) se podrazumijeva derviška tradicija javnog (naravno, u okviru derviškog reda) čitanja i tumačenja Rumijeve *Mesnevije*. Mesnevihan je osoba koja vodi ovaj svojevrsni kružok *Mesnevije*.

obrađeni na zadovoljavajući način, te će ovaj tekst pokušati da se ukratko pozabavi važnošću tradicije *Mesneviye* i mesnevihanstva u Bosni i Hercegovini.

Mevlanin tesavvuf jeste škola ljubavi, razuma, samoodricanja i iščeznuća u Bogu, svojevrsno iskustvo oslobođenja. Mevlana je od tragatelja tražio tek da krene na put duhovnog pregnuća, duhovni put koji vodi ka vrhuncima metafizičkog i prevazilazi svaku vezanost za materijalno. Tako za Mevlanu sufijfski put podrazumijeva slobodu od svih vezanosti i kretanje ka krajnjem odredištu. Cilj duhovnog putovanja jeste pripajanje Apsolutu odnosno Ishodištu svega. Askeza za Mevlanu ne znači odricanje od ovoga svijeta na način kako to puk doživljava. On nikad nije pristao uz isposništvo, derviško siromaštvo i prosjačenje preuzeto iz indijskih i bizantskih tradicija. On je prihvatao onu askezu koja je značila nevezanost za bespredmetne težnje i želje i smatrao ju je jednim od temeljnih preduvjeta duhovnog puta. Mevlana je religije smatrao jedinstvenim svjetlom koje isijava iz različitih svjetiljki i ta svjetla se u biti ne razlikuju. Pritom, to ne podrazumijeva jednakost religija nego predstavlja poziv na toleranciju prema sljedbenicima drugih religija. Ša'fiei Kadkani, istaknuti učenjak analitičar tesavvufa, smatra "Mevlanu ličnošću koja je plod ere procvata islamske civilizacije. Mevlana je bio upućen u sve znanosti toga doba i u svojoj sredini je bio poznat kao učenjak bez premca."²

Sušтина njegove misli i njegovog viđenja i tumačenja sufijfskog puta nije bila nimalo uobičajena u to doba. Njegov tesavvuf nije bio poput Bajezidovog, Zun-Nunovog ili Šiblijevog – on je tražio djelo i stalno duhovno pregnuće bez zaustavljanja. Mevlana se odlikovao snažnom ličnošću, izvanrednim moralom, tolerancijom, odanošću, brižnošću, iskrenim prijateljstvom prema svojim bližnjima, a svaki vid ekstremizma, vjerskog ili nacionalnog, bio mu je stran. Aflaki u Menaqibul-arifinu piše da je za "Mevlaninog života 18.000 nemuslimana njegovim posredovanjem primilo islam."³ U pitanjima fikha Mevlana je slijedio mezheb Ebu Hanife, a u načelima vjerovanja bio je pristalica ašaritsko-maturidijske škole. Aflaki u Menaqibul-arifinu prenosi od Mevlana Behaiddina Bahrija: "Mevlana jednom reče: Ko god se zanima Attarovim riječima, okoristit će se i onim što je kazao Senai, a koga privuče bavljenje Senaijevim riječima, taj će dosegnuti i tajnu naših riječi."⁴

² Ša'fiei Kadkani, na perzijskom: Advare Šere Farsi, Tehran, 1372., p. 131.

³ Muhammad Aflaki, Tahsin Jazci izdanje "Manakib ul Arefin", Istanbul, p. 23.

⁴ Iz fusnote Allame Halili na "Nej Name Džami", Tehran, 1368, p. 9.

Svakako, te tajnovite riječi na koje Mevlana ovdje aludira jesu sadržaji njegove šestotomne Mesnevijske. Aflaki ovako govori o povodima nastanka ovog veličanstvenog djela: "Jedne večeri nakon medžlisa Husamuddin Čelebi zatraži od Mevlane da napiše spjev sličan Senaijevoj Ilahi-nami ili Attarovim djelima Mantiqut-tayr i Musibet-nama, e kako bi time odgovorio na potrebe svojih učenika. Mevlana tad iza svog turbana izvadi papir na kome je bilo napisano prvih osamnaest bejtova njegove Mesnevijske i reče: 'Ovo je ono što je iz svijeta gajba nadahnuto mome srcu.' Izučavatelji Mesnevijske smatraju da je sve ostale bejtove osim tih prvih osamnaest Mevlana kazivao u pero.

Otkad je napisana do danas Mesnevijska se smatra najvažnijim sufijskim poetskim djelom i njen utjecaj na sufijsku misao općenito je ogroman. Kako reče Aflaki, ta knjiga istovremeno je teška za tumačenje učenima i jednostavna za čitanje neukima, i upravo zato je tradicija izučavanja ovog djela u okviru sufijskih halki, posebno kad je riječ o tarikatu mevlevijska, ustanovljena još za života Sultana Veleda, široko prakticirana i očuvana do naših dana.

Hadži Halifa u *Kešful-Zununu* nabraja nekoliko komentara na *Mesnevijsku* napisanih do njegovog doba. Među pet komentara koje nabraja jedan je iranski – onaj Kemaluddina Havarizmija Huseina ibn Hasana Al-Farsija (umro 845. H.g.), dva su napisali Turci – Ismail Ankaravi (umro 1040. H.g.) i Mustafa ibn Muhamed Al-Qonstantini Ar-Rumi (umro 1005. H.g.), dok su preostala dva komentara napisali bosanski autori – Mustafa Sururi Ša'ban (umro 969. H.g.) i Ahmed Sudi Bosnevi (umro 1000. H.g.).⁵ Ovaj podatak jasno svjedoči koliko su bosanski ljudi od pera i znanosti ozbiljno i principijelno pristupali izučavanju Mesnevijske. Svakako, neizbježno se pritom nameće i pitanje zašto je upravo Rumijeva Mesnevijska, više nego ijedno drugo djelo, u osmanskome periodu bila toliko zanimljiva bosanskim muslimanima i kakvu ulogu je odigrala u procesu širenja islama na ovim prostorima?

Bošnjaci (bosanskohercegovački muslimani) pokazali su u osmanskome periodu, u poređenju sa svim ostalim muslimanskim narodima Balkana, najveći i najozbiljniji interes za književno djelovanje o islamskom duhovnom naslijeđu. Tesavvuf je u Bosni i Hercegovini predstavljao osnovni faktor brzog napredovanja islama, baš kao što je predstavljao i sredstvo prenosa iranske kulture i duhovnosti u ove krajeve. Stoga se može kazati da su tesavvuf i irfan imali ključnu ulogu u uspostavi kulturno-civilizacijskih veza između Balkana, Anadolije i Irana. Islam u Bosni i Hercegovini počiva na kulturnom

⁵ Iz uvoda hafiza Halida Hadžimulića u *Mesnevijska 1*, prijevod Fejzulaha Hadžibajrića.

i književnom naslijeđu Arapa, Iranaca, osmanskih Turaka i samih Bošnjaka, te je svako izučavanje islamskog identiteta na ovim prostorima nemoguće ukoliko se pritom previdi uloga i udio tesavvufa i perzijske književnosti.

Širenje tesavvufske kulture u tijesnoj je vezi sa uspostavom institucije tekije i hanikaha na Balkanu. No, širenje tesavvufa nije se u svim dijelovima Balkana odvijalo na istovjetan način. U Bosni i Hercegovini nikad u doba osmanske vladavine nije bilo onoliko tekija i hanikaha koliko ih je bilo u Albaniji ili Bugarskoj. Štaviše, u Bosni i Hercegovini tekija je bilo kudikamo manje nego u Albaniji, pa čak mnogo manje nego i u Bugarskoj. Zanimljivo je da su Bošnjaci, međutim, za tesavvufsku misao i kulturu učinili puno više nego ostali muslimanski narodi Balkana. U Bosni, dakle, nikad nije bilo ni blizu toliko tekija koliko u Albaniji. Čak i danas, Albanci imaju više od 400 tekija i hanikaha, dok u Bosni i Hercegovini djeluje tek tridesetak tekija.⁶ No, u Bugarskoj, koja je, kako rekosmo, nekad imala mnoštvo tekija i hanikaha, danas jedva da djeluju dvije ili tri tekije. Antiislamska atmosfera koja je dominirala u Bugarskoj od početka 20. stoljeća u potpunosti je promijenila lice te zemlje. Muslimani Bosne i Hercegovine, međutim, pokazali su mnogo veću otpornost pred vojnim i političkim pritiscima. Možda su upravo tesavvuf i irfan odigrali ključnu ulogu u kreiranju tog borbenog i postojanog duha posredstvom kojeg su se, za razliku od ostalih muslimana Balkana, Bošnjaci oduprli svim agresijama na njihov islamski identitet.

U osmansko doba, Bošnjaci su na kulturnom planu stajali izuzetno dobro. Bošnjački učenjaci i književnici spadali su među osmansku intelektualnu elitu, bili su autori brojnih važnih i cijenjenih djela i, što je još važnije, takve ideje i duhovnost pretvarali su u dio kulturnog identiteta vlastitog naroda. Komentar *Fususul-Hikem* Abdullaha Bošnjaka jedini je zbilja važan komentar tog djela napisan u osmanskom periodu, a vrijednim komentatorima Ibn Arebijeve misli mogli bi se još smatrati i Sari Abdullah i Husein Lamekani. Komentar Hafizovog *Divana* koji je napisao Sudi Bosnevi po mnogo čemu je jedinstveno djelo. Bošnjaci su napisali i brojne komentare *Mesneviye*, Sa'dijevo *Đulistana*, Hafizovog *Divana*, Džamijevog *Beharistana* i ostalih značajnih djela iranskih pisaca. Mnogi od tih originalnih i neobjavljenih rukopisa mogu se pronaći u istanbulske bibliotekama i arhivima, posebno u

⁶ Podaci koje je autor dobio iz razgovora sa predsjednikom albanske tarikatske zajednice u Tirani. On je ustvrdio kako je lično obišao 280 tekija u Albaniji i oko 120 u okolnim zemljama, dok u Bosni i Hercegovini na vrhuncu osmanske vlasti nikad nije djelovalo više od 120 tekija.

Sulejmaniji, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, Dubrovačkom arhivu te u Nacionalnoj biblioteci u Bratislavi. Nažalost, veliki dio tog kulturnog blaga Bošnjaka nestao je tokom nacionalizmom inspirisanih nasrtaja agresije na Bošnjake tokom 19. i 20. stoljeća, zaključno sa nedavnom agresijom na Bosnu i Hercegovinu. Samo tokom tog posljednjeg rata uništeno je više od pet hiljada rukopisa koji je posjedovao Orijentalni institut u Sarajevu.

Među značajna djela koja su imala temeljnu i trajnu ulogu u profiliranju islamske kulture treba neizostavno ubrojati i Rumijevu *Mesneviju*. *Mesnevija* je imala posebno važno mjesto u procesu prenosa islamske kulture na ove prostore i njenom integriranju u autohtonu kulturu. Dvije godine prije nego je sultan Mehmed Fatih konačno osvojio Bosnu (1464.), zapovjednik zapadnih odreda osmanske vojske zauzeo je neke dijelove te zemlje, uključujući i područje današnjeg Sarajeva. Tako je 1462. godine, po naređenju Isa-bega Ishakovića, krajišnika Bosanskog krajišta i bosanskog sandžakbega, ustanovljena tekija na Bentbaši⁷ odnosno kompleks koji se sastojao od zavije (hanikaha) i musafirhane namijenjene siromasima, Poslanikovim, s.a.v.a.s., potomcima, učenicima koji traže znanje, mudžahidima i putnicima.⁸ Glavni dio tog kompleksa predstavljala je upravo zavija odnosno tekija, a vakufnamom je jasno definirano djelovanje tekije i ona je predana na upravu njenom šejhu. Ova tekija predstavljala je ustvari kamen temeljac grada Sarajeva odnosno prvu javnu građevinu koju su Osmanlije izgradile na prostoru grada Saraj Bosna ili Saraj Ovasi, kasnije znanog kao Sarajevo. Tekija na Bentbaši je cijelim tokom svog djelovanja bila poznata kao mevlevijska tekija i od njenog osnutka do rušenja od strane jugoslavenskog komunističkog režima 1958. godine u njoj je održavana tradicija mesnevihanstva, zikra i derviškog sema'a te je važila za središnju mevlevijsku tekiju u Bosni i Hercegovini.

Turski putopisac Evlija Čelebija prilikom svoje posjete Sarajevu 1069. H.g. bilježi:

Mevlevijska tekija – Na obali rijeke Miljacke, na mjestu poput raja, nalazi se vakuf tekija Dželaluddina Rumija. Tekija ima semahanu, mejdan-odaju, sedamdeset do osamdeset sobica za siromahe, mahfil za mutribe (tekijske

⁷ Bentbaša bi značilo "pašina brana". Osmanska vojska je između 1460. i 1462. na ovom mjestu izgradila branu na Miljacki, a pored brane je podignuta i rečena tekija. Ostaci tekije, odnosno njeni temelji i ostaci zidova, iskopani su 1996. godine.

⁸ Hazim Šabanović, "Dvije najstarije vakufname u Bosni", Prilozi za orijentalnu filologiju Sarajevo 1952-53., str 5.

svirače), imaret (kuhinju) i blagovaonicu. Šejh ove tekije je učen čovjek čija se molba (kod Boga) uslišava. Nej-baša (starješina svirača naja) ove tekije derviš Mustafa odličan je kaligraf.⁹

Vakif tekija Isa-beg u vakufnami ne ukazuje da tekija pripada nekom određenom tarikatu, ali ističe da tekija ima služiti u svrhe učenja i podučavanja, čišćenja duša i upućivanja u ono što naređuju Allah i sunnet Njegovog Poslanika. Također, poznato nam je da je sam Isa-beg bio murid halvetijskog tarikata. Inače, u ranom periodu Osmanskog carstva većina političkih i vojnih uglednika, pa tako i sam sultan Mehmed Fatih, pripadali su ili halvetijskom ili mevlevijskom derviškom redu. Isa-beg je tekiju na Bentbaši osnovao prije nego je sultan Fatih stigao u Bosnu, želeći tako označiti početak prisustva islamske kulture na ovim prostorima. Cilj ustanovljavanja tekije, kako se da razumijeti iz vakufname, bila je uspostava zvanične institucije islamske duhovnosti i kulture na području Sarajeva. No, činjenica da je tekija od početka posjedovala semahanu i mejdan-odaju ukazuje nam na to da ova tekija nije bez razloga tradicionalno smatrana mevlevijskom. S druge strane, Isa-beg je 1469. ustanovio tekiju i u Skoplju za koju se već u vakufnami ističe da je mevlevijska, što jasno dokazuje da je on bio naklonjen ovom tarikatu. U vakufnami skopske tekije insistira se na održavanju mesnevihanstva u njoj, a ta tekija će tokom osmanskog perioda na Balkanu predstavljati sponu tekije na Bentbaši sa Konjom kao centrom mevlevizma.¹⁰

Sufijsko učenje svakako je predstavljalo temelj i stožer duhovnog i kulturnog u Osmanskom carstvu. Nakon Mevlanine smrti, kako napominje Annemarie Schimmel, "Sultan Veled, inače učen čovjek i predan arif, učinio je derviše odnosno muride svoga oca organiziranim i Mevlanin dvor je učinio centar ucenije."¹¹ Tako su, u skladu sa sufijskom tradicijom koju je

⁹ Evlija Čelebija, *Putopis (odlomci o jugoslavenskim zemljama)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1979.

¹⁰ Veze između tekije u Skoplju i tekije na Bentbaši dosad nisu ozbiljnije istraživane. Senad Mičijević, istražitelj bosanskog sufizma, vjeruje kako su mesnevihani za tekiju na Bentbaši postavljeni iz mesnevijske tekije u Skoplju. Takva pretpostavka čini se prilično tačnom, budući da je u osmansko doba Skoplje predstavljalo važniji centar od Sarajeva. Bosna je bila pogranična osmanska pokrajina, tako da su različiti organi osmanske vlasti na Balkanu bili upućeni na Skoplje kao regionalno središte.

¹¹ Annemarie Schimmel, *Sufism and spritual life in Turkey*, perzijski prijevod: Amir Javan Araste, str. 229.

sam Mevlana poštovao, njegovi muridi, učenici i brojni privrženici okupljeni oko njega nakon Mevlanine smrti pristali uz Husamuddina Čelebija, a nakon njegove smrti za svog prvaka priznavali su Sultana Veleda, koji je sljedbenike svoga oca podveo pod jedinstven ustroj i sufijski poredak. Sam Mevlana je, baš poput Šemsa Tabrizija, sufizmu odnosno irfanu pripadao nezvan za bilo kakav institucionalni vid organiziranja odnosno, nikad nije zvanično pripadao nekom tarikatu. Šems je inače u Mevlani potakao svjetlost nesagledivih razmjera, tako da se Mevlana posve predao zikru, semau i promišljanju, a istu tu svjetlost predstavio je svojim učenicima, te ono što je iza njega preostalo predstavlja manifestaciju dijela tih duhovnih stanja koja su se kod njega očitovala katkad svjesno a katkad nesvjesno. Silsile Hazreti Mevalane je ovakva: “On je bio murid Šemsa Tabrizija, a Šems je bio murid Baba Kemaluddina Džumdija, koji je opet bio učenik Nedžmuddina Havarizmija, poznatijeg kao Nedžmuddin Kubra. Tako je Mevlana i preko svoga oca i preko Šemsa Tabrizija bio vezan za Nedžmuddina. Nedžmuddin Kubra se, pak, duhovnim lancem veže za Džunejda Bagdadija i Marufa Karhija.”¹²

Sultan Veled ustanovio je mevlevijski tarikati i taj tarikati profilirati će se u vjersko-kulturni temelj i uporište osmanske vlasti. Mevlana je, zahvaljujući svom osobitom društvenom, pedagoškom i kulturnom pristupu, uspio gnostički nauk svesti u granice Šerijata i zahvaljujući prijemčivosti njegovog učenja duhu naroda Anadolije značajno utjecati na širenje islama na tim prostorima. Njegov tesavvuf predstavlja svojevrsnu sponu između egzoterijskog i ezoterijskog, šerijata i tarikata, te je zato u osmanskom periodu Mevlanino učenje postalo osnov svekolikog tesavvufa i svi tarikati su nastojali svoje stavove uskladiti sa mevlevijskim naukom. Institucija tesavvufa je u Osmanskom društvu imala ključnu ulogu u kulturnom profiliranju društva i izgradnji osobite osmanske islamske kulture i civilizacije. Institucionalni tesavvuf imao je velikog utjecaja na društveni život, klasne odnose u državi, stav puka prema vlasti i spremnost naroda da brani granice islamske države. Ortodoksne sufije predstavljali su branitelje Šerijata i države pred novotarijama koje su u vjeru unosili sljedbenici heterodoksnih redova, ali su istovremeno bili i zaštitnici gnostičkog i ezoterijskog nauka pred napadima formalista iz redova uleme. Osmanska vlast, vojnička elita i vodeći intelektualci nastojali su širiti Mevlanine ideje i njegov sufijski put podupirući institucionalni mevlevizam sa središtem u Konji i Eskišehiru,

¹² Akbar Salmasizade, Perzijski komentar : “Tafsir Masnavi”, prvi tom. Str. 279.

potičući mesnevihanstvo i organizaciju futuveta i drugih oblika tarikatskog organiziranja. Konja kao duhovno središte bila je čvrsto povezana sa Bursom kao administrativnim središtem osmanske države.

Posjetivši 1069. H.g. Sarajevo, čuveni turski putopisac Evlija Čelebija bilježi da u gradu djeluje četrdeset i sedam derviških tekija.¹³ Sarajevo je bilo središte Bosanskog pašaluka, najzapadnije pokrajine Osmanskog carstva, ali ne i jedini centar mesnevihanstva u regionu. Na jugu pašaluka, Mostar je također bio čuven po bogatoj tradiciji mesnevihanstva. Ustvari, Mostar i Hercegovina bili su u osmansko doba najvažniji stožer njegovanja perzijske kulture i jezika. Dvojica velikih komentatora *Mesnevijske* – Mustafa Sururi i Sudi Bosnevi – bili su iz ove regije, te je Mostar vremenom imao sve važnije mjesto u promicanju perzijskog jezika, književnosti i sufizma. Vakufnama Derviš-paše Bajezidagića predstavlja izuzetno vrijedan dokument o značaju mostarskog mesnevihanstva.

Derviš-paša Bajezidagić (1552-1603), mostarski je pjesnik, učenjak, sufija i vojskovođa. Za života je u rodnom gradu napravio i zavještao džamiju, biblioteku, karavansaraj i nekoliko dućana. No, možda i najvažniji dio njegovog vakufa tiče se brige o očuvanju tradicije mesnevihanstva u Mostaru. Sam Bajezidagić bio je pjesnik i mesnevihan, i iza sebe je ostavio i divan na osmanskome turskom jeziku, iako se u njegovoj biografiji spominje da je i autor divana na perzijskom i arapskom, ali ova djela nisu sačuvana. Bio je učenik Ahmeda Sudija, čuvenog komentatora Hafiza i Rumijeve *Mesnevijske*, ali i Sa'dijevog *Bustana* i *Đulistana*. Sudi je na turskom jeziku napisao komentar na *Mesnevijsku* čiji rukopisni primjerci se čuvaju u istanbulskoj Sulejmaniji i Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Ovaj komentar dosad nije preveden na perzijski jezik. Sururi, drugi veliki mostarski komentator *Mesnevijske*, napisao je komentar na perzijskom jeziku u šest svezaka, a primjerci ovog djela čuvaju se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, Sulejmaniji i biblioteci Istanbulske univerziteta. Istraživači se dosad nisu ozbiljnije bavili ovim komentarom, i tek u posljednje vrijeme u Istanbulu je odbranjeno nekoliko doktorskih disertacija o Sururiju i njegovim ostalim djelima poput komentara na Hafizov *Divan*. Tri sveska Sururijevog komentara *Mesnevijske* koja se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pisani su rukom samog

¹³ Evlija Čelebija, *Putopis (odlomci o jugoslavenskim zemljama)*.

autora.¹⁴ U Derviš-pašinoj vakufnami spominju se prva dva sveska, koji su pisani nekim drugim rukopisom, ali na njima stoji Sururijev potpis.

U svakom slučaju, vakufnama Derviš-paše Bajezidagića insistira na njegovanju tradicije mesnevihanstva u Mostaru. Shodno vakufnami, muderis medrese ima se u četiri gradske džamije baviti čitanjem i tumačenjem Mesnevijske – jedan dan u džamiji u Podhumu (džamiji samog Derviš-paše), drugi dan u Atik džamiji (Sinan-pašinoj), treći dan u Vučijakovića džamiji (Nesuh-age) i četvrti dan u Sultan Selimovoj džamiji na Starom mostu.¹⁵ Vakufnama jasno određuje propise i uvjete mesnevihanstva: „Muderis je dužan proučiti prvo kur’anski ajet i Poslanikov, s.a.v.a.s., hadis koji se tiču datog predavanja (dersa). Potom će hvaliti i veličati Allaha i donijeti salavat na Poslanika, te početi sa čitanjem i tumačenjem *Mesnevijske*. Po završetku predavanja, muderis je dužan proučiti dovu za Muhammeda, s.a.v.a.s., ostale Božije poslanike i sve dobre Božije robove, a naposljetku će svi okupljeni proučiti Fatihu.“¹⁶

Ne postoje precizni podaci o lancu mesnevihana u Mostaru. Poznato je tek da se mesnevihanstvo u Karađoz-begovoj medresi kontinuirano održalo do 1890. godine. Važnost mesnevihanstva bila je tolika da vakif, dakle Derviš-paša, u vakufnami insistira da muderis medrese mora biti sposoban da se koristi Sururijevim komentarom.¹⁷

Derviš-pašino insistiranje na mesnevihanstvu nije počivalo isključivo na književno-kulturnim razlozima. On je bio duboko svjestan spoznajnih i etičkih dimenzija *Mesnevijske*, pa u vakufnami ukazuje na važnost poznavanja vjere, svjetla Božijeg, tajni i razloga stvaranja. Ovakav pristup nesumnjivo je nadahnut Sururijevim komentarom *Mesnevijske*, budući da Sururi mnogo više polaže na gnostičku i sufijsku nego na književnu dimenziju *Mesnevijske*. Sam Sururi u uvodu komentara na treći svezak *Mesnevijske* piše: “Da bi čovjek napustio životinjski stupanj i krenuo ka potpunosti nužno je da svoje srce učini kućom znanja, mudrosti i promišljanja. Prema tome, mudrost

¹⁴ U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuvaju se treći, četvrti i peti svezak Sururijevog komentara po broj R-3770, R-3769 i R-3780.

¹⁵ Hivzija Hasandedić, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Mostar 2000., str. 54.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Sabaheta Gačanin, “Katedra Mesnevijske Derviš-paše Bajezidagića u Mostaru”, *Život, djelo i vrijeme Derviš-paše Bajezidagića*, Mostar 2005., str. 118.

znači upotpunjenje ljudske duše. Čovjek se na svim razinama teorijskog i praktičnog mudroslovlja mora koristiti svojim razumom.”¹⁸

Dakle, između učitelja i učenika, Sudija i Derviš-paše, postoji očigledna razlika u pristupu. Sudijev komentar *Mesneviye* uglavnom se bavi književnim aspektima djela, a poznato je da je Derviš-paša Bajezidagić, premda je kod Sudija odlično izučio tajne umijeća pjesništva, bio veoma naklonjen Sururijevom gnostičko-sufijskom viđenju *Mesneviye*. Sudi, pak, nije odveć cijenio Sururijev komentar i to nam u izvjesnoj mjeri ukazuje na spor koji je postojao između pristalica pjesništva kao vještine i pristalica sufijskog nauka.

Šejh Fevzi Mostari iz Blagaja (umro 1747.) jedan je od najistaknutijih pripadnika mostarske škole. Spadao je među najvažnije mesnevihane 18. stoljeća, a iza sebe je ostavio djelo *Bulbulistan* pisano na perzijskom jeziku. Po formi i stilu, *Bulbulistan* se ugleda na Sađijev *Dulistan*, ali svojim sadržajem i idejama mnogo je bliži Mevlaninim viđenjima nego Sađijevoj školi. Istini za volju, treba reći da *Bulbulistan* u književnom smislu nije odveć uspjelo djelo.

Mesnevihanstvo u Sarajevu pokazalo se izdržljivijim i kontinuitet je sačuvan, manje-više, do današnjih dana. Ta tradicija u Sarajevu je još živa, a zaslugu za to valja pripisati kontinuitetu sufijske kulture, koliko god da je ta kultura bivala ranjavana i narušavana. Makar i uz mnoga ograničenja, *Mesneviya* je bosanskim muslimanima nudila onu vrstu duhovnosti koju nisu mogli pronaći u okrilju zvaničnih vjerskih institucija. I upravo iz te duhovnosti crpila se ona snaga koja je odbranila i sačuvala islam u Bosni i Hercegovini.

Hafiz Halid Hadžimulić posljednji je živi mesnevihan, i on i danas, u starosti od 96 godina, još drži predavanja i komentira *Mesneviyu*. Iako je tradicija mesnevihanstva u Sarajevu započela u tekiji na Bentbaši, ona nije ostala ograničena samo na tu tekiju. Osim na Bentbaši, mesnevihanstvom se nastavilo baviti i u drugim tekijama, pa i u privatnim kućama, naročito u periodu socijalističke Jugoslavije kada je, od 1946. do 1972., bio zabranjen rad tekija u Bosni i Hercegovini. Tradicija mesnevihanstva tada je sačuvana prvenstveno kroz njeno prakticiranje po kućama.

Kako smo već kazali, Isa-beg Ishaković u svojoj vakufnami tekiju na Bentbaši ne definira kao mevlevijsku, ali njen kompleks sa musafirhanom, semahanom i mejdan-odajom ukazuje na mevlevijsku orijentaciju. Sa

¹⁸ Sururijev komentar trećeg sveska *Mesneviye*, Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo, broj 3770.

sigurnošću ne znamo ko su bili mesnevihani ove tekije tokom 15. i 16. stoljeća. No, uzmemo li u obzir važnost *Mesneviye* u osmanskome društvu 15. stoljeća i činjenicu da je Konja predstavljala duhovni stožer osmanske vlasti, može se osnovano pretpostaviti da je mesnevihanstvo u to vrijeme postojalo i u Sarajevu. Nekih 150 godina nakon izgradnje tekije na Bentbaši, početkom 17. stoljeća, Hadži Mehmed izgradio je uz postojeći kompleks musafirhane i zavije zasebnu građevinu i proglasio je mevlevijskom tekijom. Kasnije će Fadil-paša Šerifović (1802-1882), bosanski političar, pjesnik i derviš, dati donaciju za tekiju na Bentbaši kojom se ima financirati tradicija mesnevihanstva.¹⁹ Postojali su i drugi vakifi koji su pomagali instituciju mesnevihanstva.

Slijed šejhova mesnevihana u Sarajevu od početka 17. stoljeća je poznat. Radi se o sljedećim šejhovima: Atik-dede (početak 17. stoljeća), Tevekkuli-dede (prva polovina 17. stoljeća), Sultan Ahmed (prije 1662.), Abdal Mahmut (prije 1662.), šejh Abdul-Fetah (umro 1709.), Zuko Kablar (umro 1757.), šejh Starac (umro 1757.), šejh Ataullah (umro 1759.), šejh Ahmed-efendi Sarač (umro 1770./71.), Mustafa Mlivar (umro 1777.), šejh Bravo (umro 1798./99.), Osman-dede (umro 1813.), šejh Lutfullah (umro 1860.), šejh Muhammed Fikrija (umro 1897.) i šejh Ruhi (umro 1923.).²⁰

Na nišanu šejha Abdul-Fetaha, drugog po redu šejha za koga se zna da je ujedno bio i mesnevihan, uklesani su sljedeći stihovi:²¹

*O najvrliji među vrlima, dakle šejhu mevlevija,
ponosu i hvaljeni učenjače među robovima Božijim,
Bio si raskrivatelj tajni plemenite Mesneviye,
a svu se vrlinu crpi iz te moćne knjige.*

I u 20. stoljeću srećemo nekoliko istaknutih mesnevihana. Džemaludin Čaušević, reisul-ulema u Bosni i Hercegovini, pored rukovođenja islamskom zajednicom u ovoj zemlji bio je i mesnevihan odnosno šejh mevlevijskog tarikata. On je u periodu između 1915. i 1928. godine držao dersove *Mesneviye* u kući hadži Mujage Merhemića. Čaušević je izdanak posljednje

¹⁹ Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović*, Sarajevo 1980., str. 20.

²⁰ Zejnil Fajić, "Isa-begova tekija na Bendbaši u Sarajevu", u *Isa-begova tekija u Sarajevu, Zbornik radova*, Sarajevo 2006., str. 91.

²¹ Salih Trako, "Dersovi *Mesneviye* i mesnevihani u Sarajevu", simpozijum o Mevlani, Sarajevo, str. 6.

generacije bosanske uleme koja je muslimane predvodila i u šerijatskim i u tarikatskim znanostima, kako je to bilo uglavnom uobičajeno tokom osmanskog perioda, a što je jasno ukazivalo na međusobnu kompatibilnost Šerijata i tarikata.

Hadži Mujaga Merhemić, sarajevski pjesnik i sufija, nastavio je tradiciju mesnevihanstva i sa svojim dersovima otpočeo je 1942. godine. Jedan kružok čitanja i tumačenja čitave *Mesnevijske* okončao je 13. februara 1958. Namjeravao je potom početi s novim kružokom, no u tome ga je spriječila smrt 1959. godine.

Potom je Fejzulah Hadžibajrić, jedan od njegovih učenika, sufija i istinski zaljubljenik u tesavvuf, otputovao u Tursku, te ga je u gradu Konji, Abdalbaki Golpinarli podstakao da se sam prihvati održavanja tradicije mesnevihanstva u Sarajevu. Abdalbaki Golpinarli mu je lično izdao i idžazu (dopuštenje) za mesnevihanstvo.²²

U savremenoj historiji Bosne i Hercegovine vjerovatno nije bilo sufije koji je teorijskim i duhovnim znanjima vladao onoliko koliko ih je poznao Fejzulah Hadžibajrić. Posjedovao je hilafet odnosno bio je šejh kaderijskog, mevlevijskog, nakšibendijskog tarikata. Neko vrijeme držao je predavanja hadisa u Gazi Husrev-begovoj džamiji, a bio je i predsjednik Odbora islamske zajednice u Sarajevu. U vrijeme kad je rad tekija u Bosni i Hercegovini bio zabranjen – od 1952. do 1972. – Fejzulah Hadžibajrić poduzima prve korake za ponovno pokretanje tekijskih aktivnosti. Nastojao je da tekijske aktivnosti poput zikra i prosvjećivanja naroda ponovo zažive, te je kroz mesnevihanstvo davao svoj doprinos tome.

Prvi ders iz *Mesnevijske* održan je 15. septembra 1966. u tekiji šejha Abdulaha Fočaka. Potom su dersovi *Mesnevijske* neko vrijeme organizirani u kući Ahmedage Fočaka, da bi šejh Fejzulah Hadžibajrić naposljetku 1969. godine ishodio dozvolu da otvori Hadži Sinanovu tekiju i u njoj drži dersove *Mesnevijske*. To je bio prvi korak šejh Fejzulaha ka legalizaciji rada tekija. U ovoj tekiji su od 1969. do 1988. održavana tumačenja *Mesnevijske*, a šejh Fejzulah Hadžibajrić u tom periodu je preveo i prokomentirao prva dva sveska ovog djela. Godine 1988. izdao je hafizu Halidu Hadžimuliću dozvolu za bavljenje mesnevihanstvom, tako da hafiz Hadžimulić do danas jednom sedmično drži dersove *Mesnevijske*.²³ Međutim, starost i bolesti praćene njome

²² *Mesnevijska I*, prijevod Fejzulah Hadžibajrić, Sarajevo 1998., str. 14.

²³ Iz razgovora sa gosp. Nedžadom Biči, učenicom šejha Fejzulaha Hadžibajrića, vođenom u prostorijama Hadži Sinanove tekije.

primorali su ga da posljednjih godina ta nekad redovna sedmična predavanja učini povremenima.

Šejh Fejzulah Hadžibajrić predstavljao je istinsku sponu između Šerijata i tarikata. On je izradio statut shodno kome tekije u Bosni i Hercegovini djeluju u okviru Islamske zajednice. Cilj mu je bio da tarikat i sufije svakako zadrži u okvirima šerijatskog djelovanja i zvaničnih vjerskih institucija, u čemu je i uspio. Njegov trud rezultirao je osnivanjem Tarikatskog centra pod starateljstvom Islamske zajednice 1972. godine. Šejh Fejzulah Hadžibajrić imao je inače mnogo učenika, no nikoga nije postavio za svoga nasljednika na šejhovskom položaju. Tek šestoricu svojih učenika imenovao je vekilima i dao im pravo da predvode zikr i iršad.

Učenje šejha Fejzulaha Hadžibajrića sažimalo je u sebi ezoterijsko i egzoterijsko, Šerijat i tarikat. Njegovi dersovi *Mesnevije* imali su veoma jednostavnu formu. Počinjali su sa slavljenjem Boga, salavatima i zikrom imena Allah, a potom bi šejh održao ders iz *Mesnevije* u trajanju od pedesetak minuta. Prvo bi pročitao stihove na perzijskom, a onda bi ih preveo i komentirao.

Inače, da bi se uživalo položaj mesnevihana valjalo je ispunjavati posebne uvjete. Budući da je mesnevihan duhovni uputitelj derviša obično se radilo o njihovom šejhu. No, dozvola za mesnevihanstvo nije isto što i šejhovska hilafetnama, tako da svaki šejh nije mogao biti i mesnevihan. Da bi stekao to zvanje, mesnevihan je morao proći kroz posebne kružoke i savladati određeni duhovni put. Poznato je da je put do mesnevihanstva u Konji trajao *bin bir gun* – hiljadu i jedan dan. Tako je naprimjer šejh Ruhi, posljednji mesnevihan sarajevske tekije na Bentbaši, u starosti od 32 ili 33 godine otišao u Konju kako bi ondje stekao dozvolu da se bavi mesnevihanstvom. Konja je još predstavljala središte znanja o šerijatskim i znanostima teorijskog i praktičnog tesavvufa. Provjera i primjena znanja tekli su kroz vježbe koje traju po 40 dana. Naprimjer, temeljito se uči o održavanju čistoće, pa se 40 dana radi u kuhinji. Bolesnim, nemoćnim i potrebitim mora se pomoći ličnim radom (hizmet). Potom slijedi provjera i pouka samoga sebe kroz 40 dana putovanja bez novčane i druge vrste potpore. Prakticirana je osama uz post, a sve vrijeme učilo se tesavvuf, *Mesneviju*, muziku, sema, filozofiju i ostalo. Učenik koji bi, kao što je to uspio šejh Ruhi, uspješno prošao kroz ovu hiljadu dana dugu obuku, šejh mevlevijskog tarikata u Konji dao bi mu dozvolu da tumači *Mesneviju* odnosno dodijelio mu zvanje mesnevihana.²⁴

²⁴ Seid Strik, "Razdoblje šejha Ruhije", *Isa-begova tekija u Sarajevu, Zbornik radova*, Sarajevo 2006., str. 131.

U 20. stoljeću znatno su oslabili kulturni odnosi muslimana Bosne i Hercegovine s islamskim istokom, posebno Anadolijom, a u kulturno-civilizacijskom životu Bošnjaka desile su se krupne promjene. Temeljne vjerske i kulturne institucije pretrpjele su žestoke udarce, no institucije tesavvufa i islamske zajednice, manje ili više, suprotstavile su se tim kulturnim mijenama. Tesavvuf je, istina, u 20. stoljeću u Bosni i Hercegovini značajno oslabljen, a njegov odnos sa zvaničnim vjerskim institucijama je poremećen. Iako su u prošlosti većina bošnjačkih alima i vjerskih prvaka istovremeno bili i sufije, pod pritiskom političkih i kulturnih uvjeta u različitim periodima postojanja Jugoslavije taj odnos je oslabio, te se, s obzirom na promjene koje su se desile u šerijatskim i tarikatskim institucijama, poremetio i odnos šerijatskih i tarikatskih institucija. Iako, u svakom slučaju, zvanična bošnjačka ulema nikad nije porekla tesavvufu legalitet, ali mu nije ukazivala ni pretjeranu podršku.

S druge strane, institucija tesavvufa izgubila je onu ulogu kakvu je uživala u osmansko doba. U prošlosti, tarikat je imao važnu kulturnu, vjersku, političku i društvenu ulogu. Institucija futuveta, proistekla iz tarikata, regulirala je odnose između vlasti i različitih društvenih slojeva. Sufije su stajale u prvim redovima borbe za odbranu vjere i države, no, kako je slabilo Osmansko carstvo, slabio je i njihov položaj u njemu.

Bosanski tesavvuf ima nezanemarivu kulturnu i društvenu ulogu i u godinama neposredno nakon raspada Jugoslavije, u periodu novih dubokih kulturoloških promjena, sufijски redovi imali su važno mjesto među vjerskim grupama.

Oživljavanje tradicije mesnevihanstva u uskoj je vezi sa očuvanjem i snaženjem islamske kulture u Bosni i Hercegovini. U nekim bosanskohercegovačkim gradovima, naprimjer u Tuzli, održavaju se redovne katedre *Mesnevije*. No, mensevihanstvo je u ovom vremenu ipak izgubilo na svojoj važnosti, a razlog tome jeste ponajprije to da je ta tradicija bila prekinuta na skoro čitavo jedno stoljeće. No, postoji osnovana nada da će ova izvorno sufijaska tradicija biti oživljena od strane mladih naraštaja. Osnivanje katedri za *Mesneviju* diljem Balkana bilo bi prvi važan korak u tom pravcu ■

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić

THE TRADITION OF MASNAWIKHANI (STUDY AND INTERPRETATION OF RUMI'S MASNAVI)

Summary

Mesnevi-ye Manawi by Jalal-ad-Din Balkhi, also known as Rumi's *Mesnevi*, is one of the most important literary works of Islamic gnosis, i.e. the *tassawuf*. This extraordinary work played a central role in the spread of the Gnostic – Sufi thought and numerous comments on it have been produced at different times. Researching the history of spirituality in BiH it transpires that the role and the place of this work have not been adequately explored. This paper thus tries to examine the importance of the *Mesnevi* tradition in BiH.

Key words: *Mesnevi*, *Rumi*, *Mawlana*, *commentary*, *mesnevi-hane*, *tassawuf*.